

Enterrament campaniforme a la Cova de la Ventosa (Piera, Anoia)

Per MIQUEL LLONGUERAS, PERE FERRER
DOMÈNEC CAMPILLO i ARACELI MARTÍN¹

Fa ja uns anys, membres del GEES i un dels firmants (P.F.) del SIRE, tots de Piera, trobaren i excavaren una petita cavitat amb un enterrament doble i un vas campaniforme sencer. Passat un temps, el senyor Pere Ferrer es posà en contacte amb el Museu Arqueològic de Barcelona, lliurant en aquesta Institució totes les restes trobades, així com la documentació referent a aquestes, la qual cosa ha permès realitzar aquest estudi.

Es tracta d'una petita cavitat situada en el terme municipal de Piera (5° 25' 30" de latitud est i 41° 30' 30" de longitud nord, del full núm. 391 «Igalada», del mapa de l'Institut Geogràfic i Cadastral, d'escala 1:50.000), en la part superior d'un monticle d'uns 280-300 metres d'alçada en el qual hi ha altres cavitats semblants, i en el cim del qual hi ha les restes d'un castell del segle VII-VIII. La cavitat es troba situada justament sota la muralla nord-oest del castell i és de petites dimensions, aproximadament de 5 per 2 metres de superfície i 0,75 metres d'altura màxima. Va ésser oberta per fenòmens càrstics en un sediment d'aglomerats d'origen alluvial del Pliocè (fig. 1).

La manera en què va ésser trobada aquesta cavitat ens l'expliquen els propis descobridors en la documentació citada: «Fue hallada durante una prospección arqueológica en dicho castillo, en el intento de reconstruir el emplazamiento real de sus murallas. La primera impresión fue de que se trataba de una pequeña cavidad interestrática, originada por una reducida actividad cárstica en dicho conglomerado; pero al observar con detalle la misma descubrimos su notable dimensión respecto al primer tipo de cavidades. Al tiempo también advertimos la presencia por su alrededor de una tierra orgánica (húmica) negra, muy diferente de la que se encuentra normalmente en el bosque y la hallada en el castillo, por lo que decidimos investigar sus causas un poco a fondo, lo que nos dio como conclusión ser una antigua balma o abrigo con posibilidades de haber sido utilizada en tiempos prehistóricos. Bajo esta conclusión decidimos excavarla y el resultado y detenido estudio nos han llevado a rectificar en su totalidad las primeras deducciones, pues si bien había sido utilizada en tiempos prehistóricos, lo había

1. L'estudi arqueològic ha estat realitzat pels senyors Miquel Llongueras i Pere Ferrer, i l'antropològic pel Dr. Domènec Campillo i la senyora Araceli Martín.

sido de muy diferente forma de la que habíamos creído.»

A l'interior de la cavitat, que estava tancada per mitjà d'un mur de pedres artificial, s'hi trobaren restes de dos individus adults, joves, dels quals es conservaven els cranis i alguns ossos de l'esquelet post-cranial i que s'estudien en aquest mateix treball. Per la disposició en què van ésser trobades aquestes restes, es pot deduir que els dos individus es van inhumar al mateix temps, situant-los en posició oposada pels peus, ajaguts l'un sobre el costat dret i l'altre sobre l'esquerra, amb els braços i cames flexionats i mirant ambdós vers l'interior de la cavitat, segons s'indica en l'esquema adjunt (fig. 1). De material arqueològic solament aparegué un fragment ceràmic llis al costat de l'occipital de l'individu de l'esquerra i un vas campaniforme al costat del crani de l'individu de la dreta (fig. 2), junt al qual hi havia quatre fragments de pedra calcària i quars, al nostre entendre sense senyals d'haver estat treballats.

En excavar la petita cavitat, s'aprecià l'existència de diverses capes de terra: En la base, hi havia un llit de pedres caigudes del sostre en estat de descomposició, i argila roja. Per damunt una altra capa que estava formada per un sediment hùmic de color cendrós, en la qual s'hi trobaren dos maxilars inferiors d'*Ursus arctos*: l'esquerra d'un individu adult i el dret d'un cadell. Sobre aquesta capa, s'hi depositaren els enterraments i, en aquest moment, es procedí a tancar la boca de la cavitat amb l'esmentat muret de pedres. Però, puix que la coveta presenta petites comunicacions amb l'exterior, es va omplir amb materials heterogenis (vegetals, restes de petits animals, sorres eoliques, terra vegetal, etc.) que,

en contenir molts residus orgànics, atacaren fortament els ossos dels inhumats, destruint-los en part. Per damunt d'aquesta capa, n'hi havia una altra de terra vegetal, que presentava en la seva superfície pedres caigudes del sostre de la cavitat.

El material arqueològic exhumat consistí, com ja hem dit, en:

1. Un fragment ceràmic, informe i llis, d'argila rogenca i desgredant mitjà de pedra calcària, amb la paret exterior gastada i la interior espatulada, el tipus de pasta del qual és molt semblant a la del vas campaniforme (fig. 1, núm. 1).

2. Un vas campaniforme sencer, de perfil en S, de 12,7 cm. d'altura i 13,4 cm. de diàmetre màxim en la boca del recipient, de pasta oxidada i reduïda, a clapes, de color rogenca i agrisat, amb la paret externa espatulada i la interna també, però més grollerament. S'aprecia la presència d'un desgredant de gran mida, amb partícules de quars. Té el fons pla i el gruix de la paret es pot evaluar en 0,5 cm. La decoració de la peça, molt simètrica, consisteix en dues bandes de línies paral·leles profundament incises, separades per una línia d'impressions; una banda llisa i la repetició del motiu anterior: dues bandes de línies incises, separades per una línia d'impressions. La decoració acaba amb 23 motius triangulars formats per impressions que no estan emmarcats per cap incisió i que descansen en l'última línia incisa (figs. 1, núm. 2, i 2).

Es tracta d'un vas campaniforme del tipus incís que J. Guilaine en diu pirinenc (Guilaine, 1976) i que podria entrar dins del que R. J. Harrison denomina Complexe de Salamó (Harrison, 1977), si el comparem amb el vas del Cau del Molí Paperer (Tarragona) (Vilaseca, 1973, pàgs. 199-200 i lám. 82, núm. 2, i Harrison, 1977, pàg. 214, fig. 95, núm. 1892) i el de la Cova de Sidamunt (Tarragona) (Cura, 1974, Harrison, 1977, pàg. 225, fig. 101, núm. 1972) que, juntament amb una peça

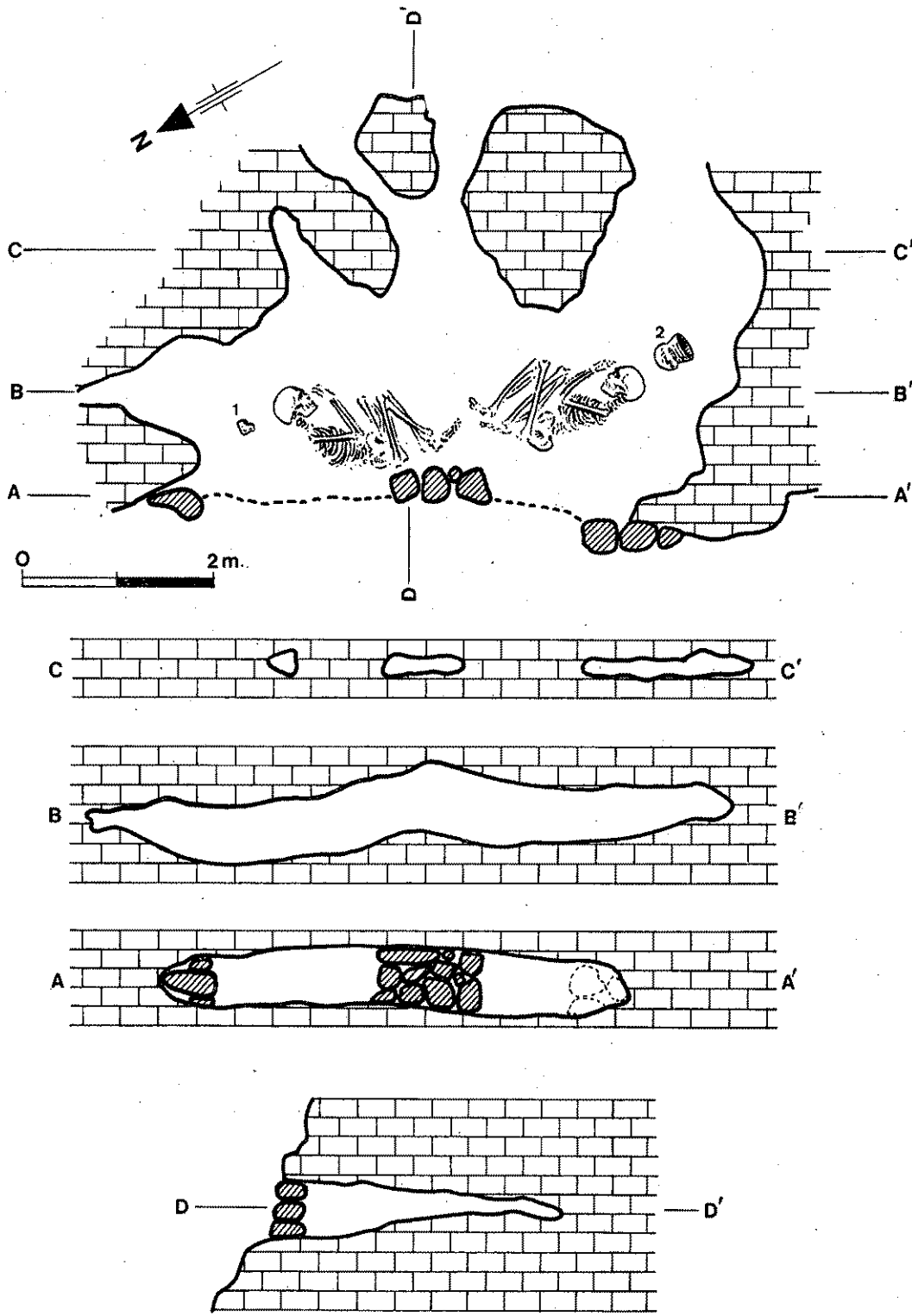

Fig. 1. — Planta i seccions de la Cova de la Ventosa, amb indicació de la posició dels inhumats i del material arqueològic: 1, fragment de ceràmica llisa; 2, vas campaniforme.

del Torrent de Sant Oleguer (Sabadell), que Harrison situa en l'estil pirinenc (Serra Ràfols, 1950, i Harrison, 1977, pàgina 225, fig. 102, núm. 1973), considerem que són els vasos que, tant per la forma com per la decoració — encara que els motius triangulars impresos no hi són presents —, són els més pròxims al de la Cova de la Ventosa que aquí presentem. Si és així, aquest se situaria en el punt més septentrional del Complex de Salamó, que era fins ara la Cova del Batlle Vell de Pontons, exceptuant les troballes lleidatanes de la Cova de Toralla.

Pel que fa referència al tipus d'enterrament, no hi ha fins ara cap paral·lel a Catalunya ni al sud de França, constituint el primer jaciment en el que unes restes òssies humanes es poden associar sens dubte al campaniforme, ja que fins a l'actualitat aquest no havia estat trobat mai en clara relació amb unes restes humanes determinades ni en les coves sepulcralis ni en els megàlits. La tipologia dels individus trobats, que s'estudien més endavant, correspon al tipus racial mediterrani, que és l'element més característic de la població de Catalunya des del Neolític. Pel que fa referència al tipus de

cavitat i de tanca emprada, podem citar altres jaciments catalans similars, alguns també amb campaniforme, com, per exemple, la Balma de Solanells (Olius), Corde-roire (Brics), Cova de Sant Sentís (Pinell) o Roca del Moro de Cañ Cervera (Serrateix), però, que són ossaris en els quals el campaniforme no s'associa clarament amb restes humanes (Serra Vilarró, 1923).

La cronologia del jaciment ve donada evidentment pel vas campaniforme aparegut, que hem classificat en el tipus incís o pirinenc de J. Guilaine (fase III o IV) (Guilaine, 1967, pàgs. 116-117) i forçant una mica la classificació hem assenyalat que podria situar-se en el Complex de Salamó de R. J. Harrison (Harrison, 1977). Aquesta situació i els estudis de M. Cura respecte a les troballes de vasos campaniformes en els megàlits catalans (Cura, 1976 i Cura i Vilardell, 1977-1978), permeten situar l'enterrament, bé en un moment final de l'Eneolític, bé en el Bronze Antic, és a dir, entre els anys 1900 i 1400 a. de J. C., sense poder precisar més, encara que nosaltres, pel tipus de decoració de la peça, ens inclinàrem per la primera de les èpoques mencionades.

ESTUDI ANTROPOLÒGIC

Les restes trobades corresponen a dos individus adults, joves, dels quals es conserven dos cranis i alguns ossos de l'esquelet post-cranial.

DESCRIPCIÓ DEL MATERIAL

Crani núm. 1

Es tracta d'un crani complet (fig. 3, A), en bon estat de conservació, al qual manca l'arc zigomàtic dret i alguns fragments

del contorn de l'orifici occipital, on la taula externa i el diploe s'han després de la taula interna en el sector corresponent a la base. També està deteriorat el cos de l'esfenoide i l'interior de les fosses nasals.

CRANEOMETRIA

Neurocrani

Longitud màxima	176 mm.
Longitud de la base	102 mm. ??
Amplada màxima	137 mm.

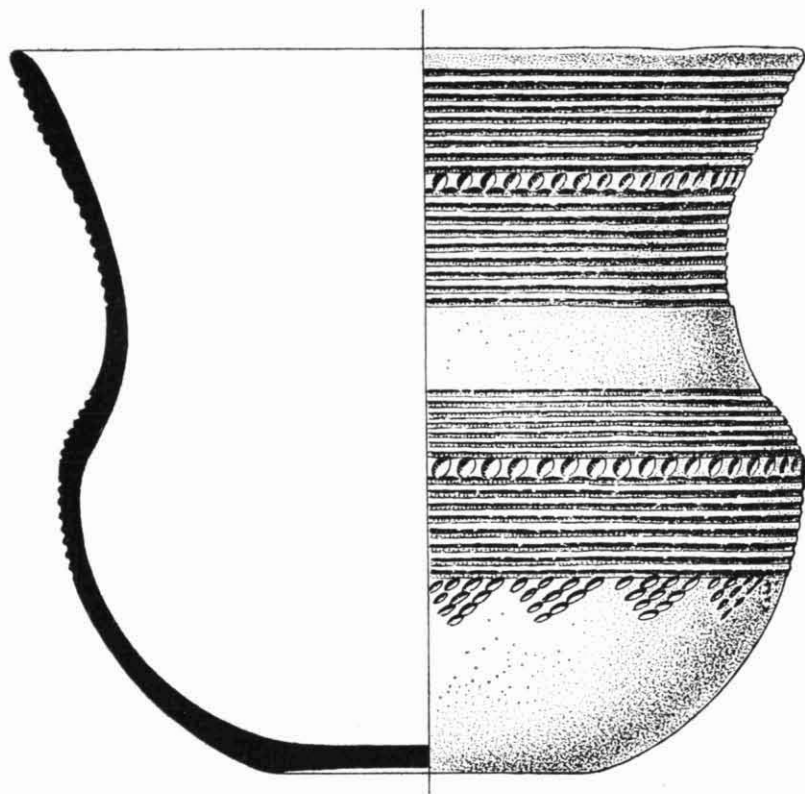

Fig. 2. — Fotografia i dibuix del vas campaniforme de la Cova de la Ventosa (fotografia, Oriol Clavell, i dibuix, Antoni Bregante).

Amplada frontal mínima	99 mm.
Amplada frontal màxima	107 mm.
Amplada biastèrica	106 mm.
Altura bàsio-bregma	135 mm. ??
Altura auricular	114 mm.
Circumferència horitzontal màxi- ma	507 mm.
Arc transversal	302 mm.
Arc sagital	354 mm. ?
Arc sagital frontal	111 mm.
Arc sagital parietal	108 mm.
Arc sagital occipital	135 mm. ?
Arc sagital de l'escama occipital .	91 mm.
Corda sagital frontal	105 mm.
Corda sagital parietal	101 mm.
Corda sagital occipital	113 mm. ?
Corda sagital de l'escama	85 mm.
Angle d'inclinació frontal	53°
Angle de curvatura frontal	45°
Angle occipital	111° ?
Capacitat mesurada: (Petita) . . .	1.360 c.c.

Esplacnocrani

Longitud de la cara	90 mm.
Amplada de la cara	128 mm.
Altura total de la cara	117 mm.
Altura de la cara superior	69 mm.
Amplada de l'òrbita dreta	41 mm.
Amplada de l'òrbita esquerra	41 mm.
Amplada orbitària mitja	41 mm.
Amplada inter-orbitària	18 mm.
Amplada biorbitària	96 mm.
Altura de l'òrbita dreta	34 mm.
Altura de l'òrbita esquerra	33 mm.
Altura orbitària mitjana	33,5 mm.
Altura nasal	52 mm. ??
Amplada nasal	24 mm.
Longitud maxiloalveolar	48 mm.
Amplada maxiloalveolar	61 mm.
Longitud del paladar	37 mm.
Amplada del paladar	41 mm.
Amplada hemipaladar dret	21 mm.
Amplada hemipaladar esquerre . . .	20 mm.
Altura del paladar	12 mm.
Amplada bicondilea	116 mm.
Amplada bigoniaca	103 mm.
Altura de la sínfisi	34 mm. ?
Altura de la branca mandibular . . .	65 mm.
Amplada de la branca	31 mm.
Longitud total de la mandíbula . . .	76 mm.
Angle mandibular	32°
Angle del mentó	33°
Angle del perfil total (Ortognat) . .	92°
Angle del prognatisme alveolo- subnasal	64°

Índexs

Cefàlic (Mesocrani)	77,84
Aurículo-longitudinal (Hipsicrani) .	64,77
Aurículo-transversal (Metriocrani) .	83,21
Mitjà d'altura volta (Crani alt) . . .	72,84
Facial total (Leptoprosope)	91,41
Facial superior (Mesene)	53,91
Crani-facial transversal (Cara am- pla)	93,43
Frontal transversal (Crestes in- termitges)	92,52
Fronto-parietal (Eurimetope)	72,26
Orbitari (Mesoconque)	81,70
Nasal (Leptorrínia)	46,15 ?
Palatí (Braquiestafili)	110,81
Arcada alveolar (Braquiurànic) . . .	127,08
Gnàtic de Flower (Ortognat)	88,24 ??
Mandibular (Braquignat)	65,52
Fronto-goníac (Mandíbula ampla) . .	105,10
Gonio-condileu (Poc divergents) . . .	88,79
Branca mandibular (Poc robus- ta i ampla)	47,69

CARÀCTERS DESCRIPTIUS

Pel que fa referència als seus caràcters generals s'ha d'assenyalar que els ossos tenen un grossor mig de 4 a 5 mm. al nivell de les bosses perietals, amb els relleus per a les insercions musculars pràcticament imperceptibles, estant-ne lliures la quasi totalitat de les sutures. El dibuix d'aquestes mostra una complicació mitjana, excepte en l'occipital, que és bastant més complexe.

Als maxilars superiors es conserven les següents peces dentàries: en el costat dret I², C i M¹ i en el costat esquerre I², M¹ i M²; no hi ha restes dels cordals, però en el costat dret, la zona de l'arcada alveolar, on s'hauria d'allotjar, està trençada i encara que l'espai és petit probablement la peça hi estava incluída i potser la corona ja havia iniciat la seva erupció; en el costat esquerre, l'espai d'arcada que podria allotjar el cordal és molt més petit, essent possible, malgrat això, que en el seu interior hi existís un cordal de

tipus contràctil de volum molt petit (figura 3, B). El desgast dentari sembla ésser bastant important i l'hem avaluat en el grau 2 de la taula de Brabant, essent quelcom més accentuat en els molars. No s'aprecien càries.

del vèrtex, descriure una nova curvatura regular que finalitza a l'orifici occipital sense que l'occipuci faci procidència. El nas és d'angle obert, i la silueta dels ossos nasals mostra una àmplia curvatura de concavitat anterior. L'ini, molt apla-

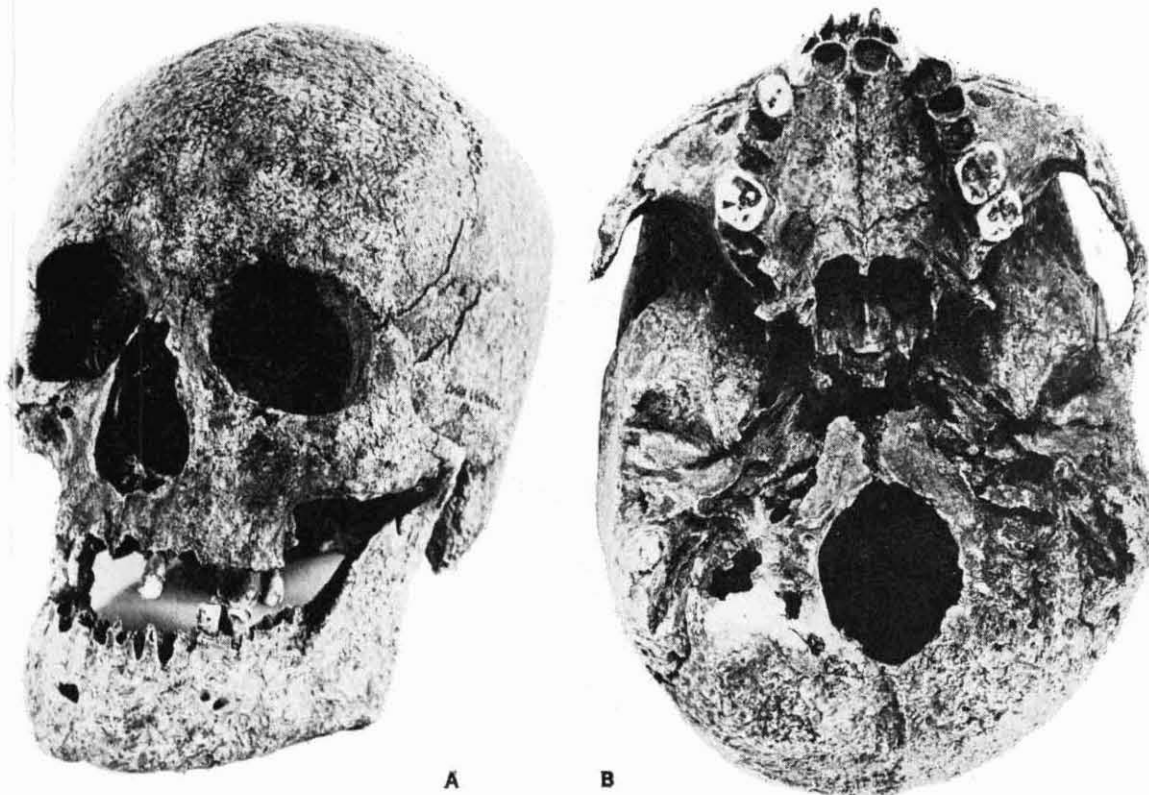

Fig. 3. — Crani de l'individu núm. 1, vist en escorç (A) i vist per la seva base, sense mandíbula (B).

Vist per la seva norma superior (figura 4, D), el contorn és ovoel·lipsoide amb una moderada fenocigia. Les protuberàncies frontals i les parietals són poc acusades.

A la seva norma lateral (figs. 4, B i 5) s'aprecia una glabella i arcs superciliars equiparables al tipus III de Broca, a partir dels quals el frontal ascendeix formant una suau curvatura fins a bregma, després del qual s'aplanava, per, a partir

nat, correspon al tipus 1 de Broca. La cara és bastant aplanada amb els nasals quelcom procidents. L'espina nasal era probablement molt desenvolupada, però el deteriorament de la peça no permet la seva valoració exacta. El pteri correspon a la morfologia en H. Les crotafites són quasi imperceptibles, mentre que les apòfisis mastoïdes són robustes.

La norma anterior (fig. 4; A) mostra un front ample sense metopisme amb

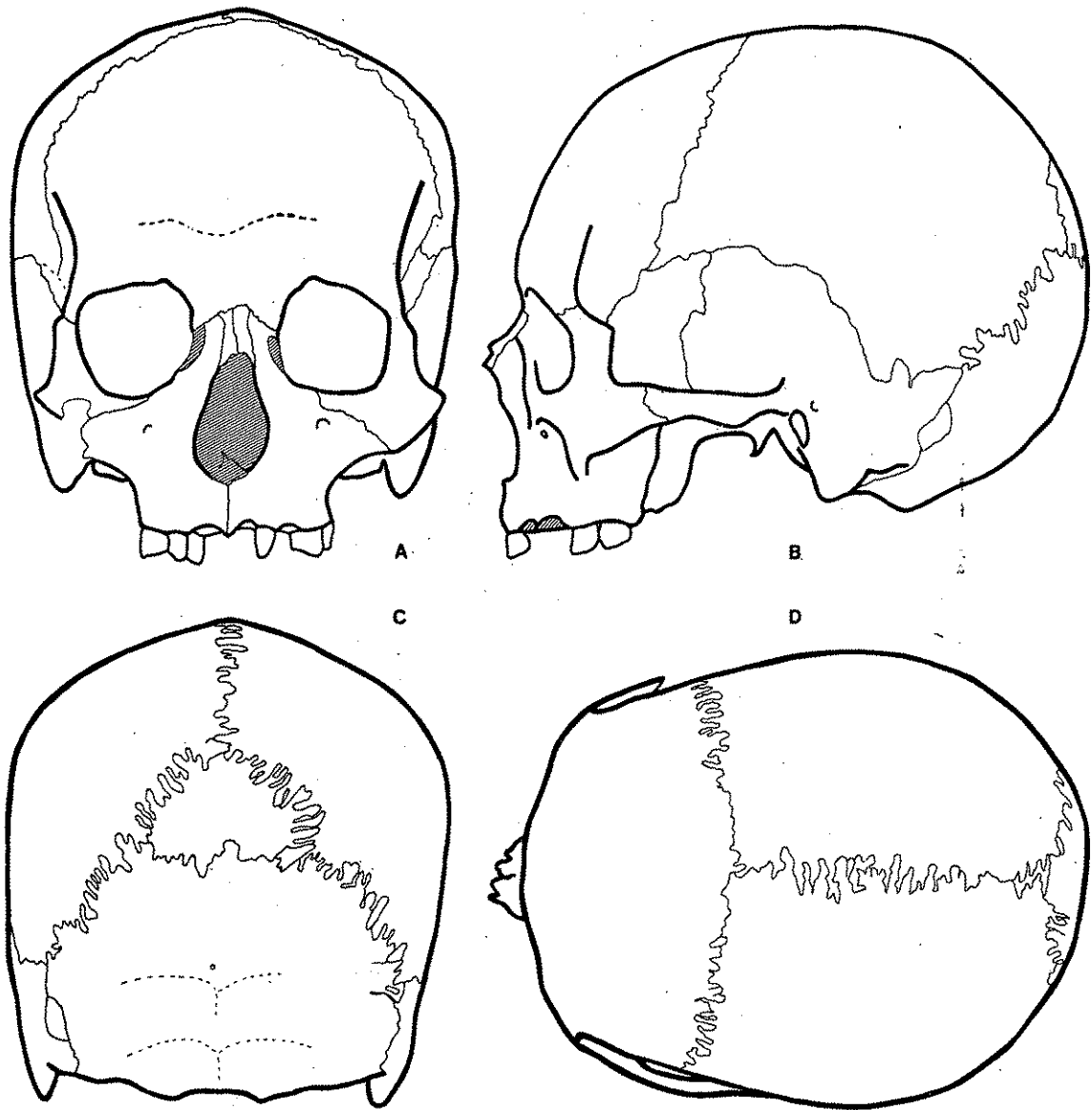

Fig. 4. — Craneograma de l'individu núm. 1: en norma anterior (A); en norma lateral esquerra (B); en norma posterior (C), i en norma superior (D).

una quilla sagital molt acusada a nivell del frontal, que s'atenua en els parietals, per a desaparèixer a nivell del vèrtex. La glabella és poc prominent, i presenta una petita depressió en el centre, més evident perquè els arcs superciliars estan bastant desenvolupats en les proximitats de la línia mitjana, encara que desapareixen

quasi per complet a nivell de les escotades supraorbitàries. No s'aprecia metopisme. És mesoconque. Malgrat el seu deteriorament, el perfil del nas fou probablement ovoide. Els pòmuls tenen una robustesa mitjana i moderada procidència, i la regió maxilar és estreta, i mostra fosses canines profundes, apreciant-se

que el relleu de les arrels dentàries no és molt acusat amb excepció de la del caní, que presenta un important ressalt.

La silueta del crani vista per la seva norma posterior (fig. 4, C) mostra un contorn domiforme, essent més acusada la protuberància parietal del costat dret en relació a l'esquerre, degut probablement a una deformació pòstuma per pressió de terres. L'ini i les línies nucals mostren relleus poc acusats. S'ha de destacar la presència d'un os hepactal i cinc wormians, quatre en el costat dret i un en l'esquerre.

La norma inferior (fig. 3, B) mostra una arcada dentària parabòlica i ampla, encara que la seva superfície és petita, 25,2 cm². Les dents anteriors solament inclueixen els incisius, ja que els canins formen part dels plans laterals. El paladar està bastant excavat i presenta uns esbossos de torus palatí a ambdós costats, en les proximitats de la sutura màxillo-palatina. L'orifici occipital, pel fet d'estar molt deteriorat, és difícil de valorar, però el seu contorn degué ésser el·lipsoide. Els còndils occipitals estan completament destruïts. Les cavitats glenoidees són amples i profundes.

En la mandíbula observem que es conserven, en el costat dret, M₂ i M₃ i en l'esquerre P₂ i M₁. Solament el cordal esquerre ha fet erupció.

El cos resulta poc robust amb el mentó bastant prominent. Els tubèrculs mentonians, quelcom més procident el dret que l'esquerre i els forats mentonians estan situats en la meitat de l'altura del cos, en la vertical de P₂, essent de destacar que en el costat esquerre hi ha dos orificis mentonians, el posterior, en situació quelcom més baixa. En la vora inferior de la regió sinfisària s'aprecia una moderada escotadura i en la cara poste-

rior les apòfisis genianes formen una eminença cònica amb dos petits tubèrculs paramitjos en el seu vèrtex. Les branques, poc robustes, mostren uns còndils bastant voluminosos, amples i quelcom aplanats, si bé el del costat dret està bastant deteriorat. Les apòfisis coronoides resul-

Fig. 5. — Crani de l'individu núm. 1 vist pel seu costat esquerre.

ten de difícil valoració, puix que la dreta ha perdut els seus dos terços superiors i l'esquerre està totalment destruïda. En la cara interna de les branques, els forats dentaris mostren espines poc anguloses.

Crani núm. 2

Solament s'ha conservat la calbària en molt deficient estat de conservació i d'aquesta únicament el frontal, al qual li manca un ampli fragment prebregmàtic i precoronal esquerre, regió pterica i glabella. Al parietal dret, li manca l'angle postero-inferior i a l'esquerre el seu terç inferior. Es conserva també, però sense possibilitats d'articular-lo amb la calota, el temporal esquerre, sense la seva escama. També es conserva la mandíbula dreta i

un fragment del costat esquerre, ambdós molt deteriorats i sense possibilitat de reconstrucció. Tota la planxa externa de la calota està erosionada en major o menor grau.

CRANEOMETRIA

Neurocrani

Longitud màxima	177 mm. ??
Amplada màxima	132 mm. ??
Amplada frontal mínima	81 mm. ?
Amplada frontal màxima	107 mm. ??
Circumferència horitzontal màxima	500 mm. ??
Arc sagital frontal	120 mm. ??
Arc sagital parietal	124 mm. ?
Corda sagital frontal	104 mm. ??
Corda sagital parietal	113 mm. ?
Capacitat calculada: (Petita)	1.369 c.c. ??

Índexs

Cefàlic (Dolicocrani)	74,58 ??
Frontal transversal (Crestes divergents)	75,70 ??
Fronto-parietal (Estenometop)	61,36 ?

CARÀCTERS DESCRIPTIUS

Els ossos de la volta mostren un grosor que oscilla entre els 4 i 6 mm. a l'altura de les bosses frontals i parietals, essent els relleus per a les insercions musculars quasi imperceptibles. Les sutures estan completament lliures i el seu dibuix és poc complicat.

Vist per la seva norma superior (figura 6, A) el contorn es bursoide amb les protuberàncies frontals i parietals poc acusades. Encara que els arcs zigomàtics estan destruïts, donada la morfologia del crani, possiblement existí una important fenocigia.

A la norma lateral (fig. 6, B) hem d'assenyalar que els arcs superciliars mostren un relleu important, que segurament fou compartit per la glabella. El perfil sagital de la calota presenta una curvatura el·lip-

soide. L'apòfisi mastoide esquerra és robusta.

Per la norma anterior s'observa un front estret, sense metopisme, amb una lleugera quilla sagital, iniciada en el fron-

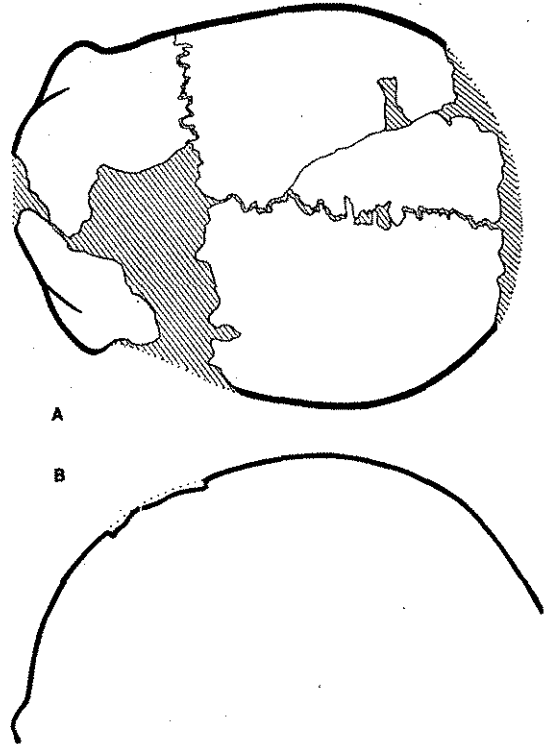

Fig. 6. — Craneograma de l'individu núm. 2: en norma superior (A) i en norma lateral (B).

tal i que és fa més accentuada en els parietals. Les protuberàncies frontals apareixen aplanades amb els arcs superciliars molt engruixits en les proximitats de la línia mitjana, essent quasi inexistentes en els dos terços externs de les òrbites. Ambdues vores superiors són angulosos amb escotadures supraorbitàries. La del costat dret és profunda, constituint quasi un orifici, mentre que la del costat esquerre és quasi imperceptible. A l'altura de l'arcada superciliar esquerra hi ha un orifici vascular, que penetra a l'òrbita.

Els sins frontals apareixen poc desen-

volupats. A la superfície endocranial no s'aprecia l'empremta del solc sagital, essent d'assenyalar la vascularització meníngea, que mostra unes empremtes molt més marcades en el costat dret, en especial en la branca posterior.

En el costat dret de la mandíbula es conserven els dos primers molars, que mostren usura del grau 2. El cordal encara no ha fet erupció.

fragmentats. Dels del costat esquerre solament queda, en un, quelcom més de les dues terceres parts de la diàfisi, en l'altre la meitat d'aquesta i en ambdós l'esbós de la seva epífisi distal. L'húmer dret posseeix escassament dues terceres parts de la diàfisi i restes de la seva epífisi inferior. Hem identificat també un petit fragment diafisari, que segurament correspon a l'altre húmer dret.

<i>Húmers:</i>	Dret	Esquerres	
Diàmetre màxim en el centre	20 mm.	20 mm. ?	21,5 mm. ?
Diàmetre mínim en el centre	16 mm.	16 mm. ?	16 mm. ?
Perímetre en el centre	62 mm.	58 mm. ??	62 mm.

El deficient estat de conservació del maxillar inferior fa difícil la seva reconstrucció, però comparant-lo amb el corresponent a l'individu número 1 dona la impressió que molt poc o res deuria diferir en la seva morfologia.

OSSOS DE L'ESQUELET POST-CRANIAL

Es impossible determinar la correspondència d'aquests ossos amb els cranis descrits anteriorment, puix que es van barrejar després de l'excavació.

EXTREMITATS SUPERIORS I TÒRAX

Clavícula

Solament ha arribat fins a nosaltres el cos d'una clavícula del costat dret, amb la cortical molt erosionada i esquerdada.

Longitud màxima	130 mm. ??
Perímetre en el centre	34 mm.
Índex de robustesa	26,15

Húmers

Es conserven dos húmers del costat esquerre i un del dret, molt erosionats i

Cúbits

Hem pogut contabilitzar quatre fragments diafisaris, un de més gran, que correspon al costat dret i conserva, a més, part de la seva epífisi proximal (escotadura sigmoidea major i apòfisi coronoides).

Radis

Solament disposem de cinc fragments de diàfisi, sense possibilitats de reconstrucció.

Mà

S'ha pogut identificar la diàfisi d'una primera falange.

Tòrax

Un petit fragment de costella es l'única resta de l'esquelet d'aquesta part del cos que ens ha arribat.

Pelvis

Es conserva un fragment del coxal dret, que posseeix part del cos de l'ileó amb espina ilíaca antero-inferior i esco-

tadura ciàtica major, i també quelcom de la cavitat cotiloidea i tuberositat isquiatàtica.

trocanteri normal, línia aspra poc acusada i secció de la pilastra en forma triangular.

EXTREMITATS INFERIORS

Fèmurs

En la cavitat es trobaren quatre fèmurs en desigual estat de conservació. Perteneixen a dos individus. D'un d'ells (A) en poseïm la diàfisi i els inicis del tro-

Tíbies

De les tres túbies conservades, dues corresponen al costat dret i una a l'esquerre, però d'elles solament es conserven les diàfisis i la tuberositat anterior. Hem contabilitzat un altre petit fragment de diàfisi no homologable.

Tíbies:	Dreta		Esquerres	
Diàmetre antero-posterior	31 mm.		32 mm.	32 mm.
Diàmetre transvers	23 mm.		23 mm.	24 mm.
Índex cnèmic	74,19		71,87	75

canter menor del fèmur dret i únicament dues terceres parts diafisàries, partint del trocanter menor, de l'esquerre. De l'altre individu (B) es conserva la diàfisi i part del coll del fèmur dret i més de les dues terceres parts de la porció distal de la diàfisi de l'esquerre.

Aquest índex demostra un aplanament nul o euricnèmia.

Peronés

Únicament hem trobat cinc fragments diafisaris no reconstruïbles.

Fèmurs:	Individu A		Individu B	
	Dret	Esquerre	Dret	Esquerre
Longitud fisiològica	—	—	43 mm. ??	—
Diàmetre transvers en el centre	26 mm.	26 mm.	26 mm.	26 mm.
Diàmetre antero-posterior en centre	30 mm.	30 mm.	28 mm.	28 mm.
Diàmetre transvers subtrocantèri	33 mm.	35 mm.	33 mm.	—
Diàmetre antero-posterior subtrocantèri	23 mm.	25 mm.	25 mm.	—
Índex de la pilastra	115,37	115,37	107,69	107,69
Índex de platimetria	69,60	71,42	75,75	—

De totes aquestes dades es dedueix que els fèmurs de l'individu A mostren un aplanament subtrocantèri molt marcat, una línia aspra mitjanament acusada i una secció triangular de la pilastra. Els fèmurs del B mostren un aplanament sub-

Esquelet del peu

Tars

Poseïm un fragment del calcani esquerre, que conserva la cara articular per a l'astragal.

Falanges

Hem pogut identificar la diàfisi d'una primera falange.

SEXE

Puix que no es pot valorar l'esquelet post-cranial i atenent-nos exclusivament a la morfologia i al grossor d'ambdós cranis, ens inclinem pel sexe masculí.

EDAT

Degut que les sutures cranials encara no han iniciat la seva sinostosi i els cordals tot just comencen a fer erupció, creiem que es tracta d'adults joves, d'una edat aproximada de 18 anys.

TIPOLOGIA

Solament és possible suggerir una tipologia basant-nos en la morfologia del crani de l'individu n.º 1, encara que els dos cranis no semblen diferir molt.

Sens dubte hi ha trets suficients per a pensar en un tipus racial mediterrani gràcil. Hem constatat un contorn ovoide en norma superior, lleugerament el·lipsoide degut al seu front ample; contorn domiforme en norma posterior; cara superior mitjana o mesenia; òrbites mitjanes o mesoconques i de morfologia bastant quadrangular i arrodonida, i nas estret o leptorri i angle diedre nasal. Donen suport a aquest diagnòstic els relleus moderadament acusats, la glabella poc prominent i les suaus protuberàncies frontals i parietals. No obstant, la seva hipsicrània i acrocrània, la presència d'una moderada quilla sagital, el front quelcom fugisser i la oligoencefàlia, l'aproximen a la forma robusta.

Encara que l'estatura és una dada més

a tenir en compte, no hem pogut valorar-la, puix que no tenim mides segures pels ossos llargs, donat el seu precari estat de conservació.

PATOLOGIA

Apreciem que a la mandíbula de l'individu n.º 1, sota I₂ dret, s'observa un ori-

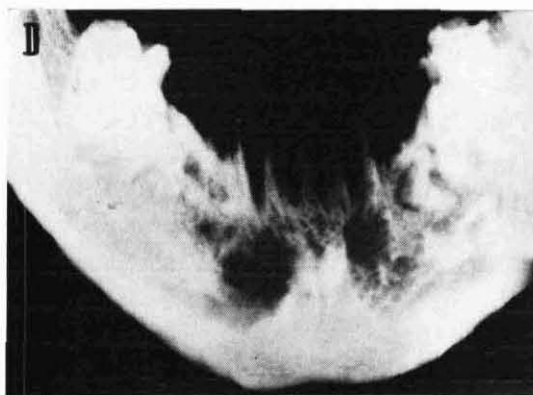

Fig. 7. — Radiografia posteroanterior de la mandíbula de l'individu núm. 1.

fici allargat d'eix major horitzontal, que medeix 8 per 3 mm., el centre del qual dista 16 mm. de la vora inferior. La perforació, sense senyals de regeneració òssia, comunica amb una cavitat que, oberta en el teixit esponjós, està en comunicació amb l'alveol de I₁ (fig. 7).

La cavitació del costat dret es confirma en la radiografia, en la que, a més, se n'aprecia una altra similar al costat esquerre, que està en comunicació amb la cavitat dentària de I₂. S'observen a més signes de condensació òssia al voltant d'aquests pel que creiem que podrien ésser secundaris a la presència d'accessos dentaris apicals. De tota manera, l'orifici de la cavitat dreta també es pogué originar després de la mort, per una menor resistència de la paret, o bé tractar-se d'un

forat fistulós deteriorat post-mortem. també la presència de signes artròsics en
 En el mateix individu s'ha d'assenyalar el còndil mandibular esquerre.

COMENTARI FINAL

Per primera vegada tenim a Catalunya un jaciment en el qual es poden relacionar perfectament les restes òssies trobades amb la Cultura Pirinenca Campaniforme, ja que els testimonis d'aquesta són els únics que s'han trobat. Anteriorment s'havien localitzat restes humanes en jaciments amb materials barrejats de diverses cultures, entre les que hi figurava la Campaniforme, però que era impossible individualitzar-los amb seguretat.

La pretesa associació del campaniforme amb formes braquicèfales no es dona tampoc a la Cova de la Ventosa (Piera, Barcelona). Gerhardt (1953) ja va indicar que encara que hi havia certa relació, no existia una uniformitat tipològica entre les seves gens. Nombrosos autors donen suport a aquesta idea (Fusté, Charles, Riquet, etc.).

Tal com afirmava el Dr. Fusté, a Catalunya, tant s'han trobat individus braquicèfals en jaciments on — entre les seves restes barrejades — existien testimonis campaniformes (Sepulcre del Collet

de Su, Cova d'Aigües Vives de Brics, etc.), com en altres llocs en els que aquests no hi eren (Cova Fonda de Salomó, Espluga Negra de Castelltort, etc.). Cosa semblant succeeix a la resta peninsular (Fusté, 1956) i en altres països.

En aquesta ocasió poseïm un conjunt únic, en el que la morfologia dels individus inhumats està dins el tipus racial mediterrani, que constitueix l'element més important de la població de Catalunya des del Neolític (Fusté, 1963, pàgina 6). Aquesta tipologia domina àmpliament a la Península Ibèrica (Fusté, 1956, pàg. 123 y Garralda, 1971, pàg. 512) i constitueix l'estoc més important en totes les civilitzacions prehistòriques del sud de França (Guilaine, 1957, pàg. 110).

La tipologia d'aquests individus s'ajusta a la generalment acceptada pel substracte racial català, sense que d'això s'hagi de deduir que aquesta tipologia fou l'habitual de la Cultura Pirinenca Campaniforme, el que solament es podrà determinar per mitjà de futures troballes.

BIBLIOGRAFIA UTILITZADA

- CURA MORERA, MIQUEL (1974), *Un vaso campaniforme procedente de las cercanías de Sidamón (Urgell)*, a *Pyrenae*, t. 10, pàgs. 25-27.
- CURA-MORERA, MIQUEL (1976), *El magalitisme i el vas campaniforme a les conques del Segre i de l'Alt Llobregat*, a *Cypsela*, I (= 1.er Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà), pàgs. 55-60.
- CURA-MORERA, MIQUEL, i VILARDELL, ROSÓ (1977-1978), *Noves troballes de vas campaniforme en els sepulcres megalítics catalans*, a *Pyrenae*, t. 13-14, pàgs. 313-316.
- FUSTÉ ARA, MIGUEL (1956), *Antropología de las poblaciones pirenaicas durante el periodo Neo-eneolítico*, a *Trabajos del Instituto Bernardino de Sahagún*, XIV, núm. 4, pàgs. 109-135.
- FUSTÉ ARA, MIGUEL (1965), *El elemento racial dinárico-armenoide en el Levante español durante el periodo Eneolítico*, a *Trabajos del Instituto Bernardino de Sahagún*, XV, número 1, pàgs. 45-63.
- FUSTÉ ARA, MIGUEL (1963), *Antropología prehistórica de la región catalana*, a *Actas del*

- II Symposium de Prehistoria Peninsular*,
Barcelona, pàgs. 1-7.
- GERHARDT, K. (1953), *Die glockenbecherleute in Mittel-und Westdeutschland. Eui Beitrag zur Palaanthropologie Eurafrikas*, Stuttgart.
- GARRALDA BENAJES, MARÍA DOLORES (1974), *Estudio antropológico de la población del Neolítico y Bronce I de la Península Ibérica*, Tesi doctoral. Universidad Complutense de Madrid.
- GUILAINE, JEAN (1967), *La civilisation du Vase Campaniforme dans les Pyrénées Francaises*, Carcasona.
- HARRISON, RICHARD J. (1977), *The Bell Beaker Cultures of Spain and Portugal*, Cambridge.
- VILASECA ANGUERA, SALVADOR (1973), *Reus y su entorno en la Prehistoria*, 2 vols., Reus.
- SERRA RÁFOLS, J. DE C. (1950), *Sepulturas con vaso campaniforme descubiertas en Sabadell, a Arrahona*, t. 1-2, pàgs. 77-92.
- SERRA VILARÓ, J. (1923), *El vas campaniforme a Catalunya i les coves sepulcrals eneolítiques*, Solsona.